

Dildora UMARALIYEVA,
O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti
E-mail: khusanbayeva@bk.ru
Tel.: (93) 5247116

O'zDJTU dotsenti I.O'sarov taqrizi asosida

COMPARATIVE CULTURAL ANALYSIS: A STUDY OF UZBEK ANECDOTES IN WORLD LITERATURE

Annotation

This study aims to explore the cultural significance, thematic elements, and global influence of Uzbek anecdotes in world literature. Through qualitative analysis of a selection of Uzbek anecdotes, we examine their narrative structures, moral and philosophical underpinnings, and their role in representing Uzbek culture and values. Additionally, we analyze their reception and influence in world literature, focusing on how these anecdotes have been integrated, adapted, and appreciated in different cultural contexts.

Key words: Uzbek Anecdotes, World Literature, Folklore Studies, Cross-Cultural Analysis, Narrative Techniques, Thematic Analysis, Central Asian Oral Traditions, Silk Road Cultural Exchange, Storytelling and Humor, Satire in Folklore, Comparative Literature, Cultural Context

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ КУЛЬТУРНО-АНАЛИЗ: ИЗУЧЕНИЕ УЗБЕКСКИХ АНЕКДОТОВ В МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация

Целью данного исследования является изучение культурной значимости, тематических элементов и глобального влияния узбекских анекдотов в мировой литературе. Посредством качественного анализа подборки узбекских анекдотов мы изучаем их повествовательные структуры, моральные и философские основы, а также их роль в представлении узбекской культуры и ценностей. Кроме того, мы анализируем их восприятие и влияние в мировой литературе, уделяя особое внимание тому, как эти анекдоты были интегрированы, адаптированы и оценены в различных культурных контекстах.

Ключевые слова: Узбекские анекдоты, Мировая литература, Фольклористика, Межкультурный анализ, Нарративные приемы, Тематический анализ, Центральноазиатские устные традиции, Культурный обмен на Шелковом пути, Рассказывание историй и юмор, Сатира в фольклоре, Сравнительная литература, Культурный контекст

QIYOSIY MADANIY TAHLILI: JAHON ADABIYOTIDA O'ZBEK LATIFALARINI O'RGANISH

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot o'zbek latifalarining jahon adabiyotidagi madaniy ahamiyati, tematik unsurlari va global ta'sirini o'rganishga qaratilgan. O'zbek latifalari tanlovini sifat jihatidan tahlil qilish orqali biz ularning hikoya tuzilishi, axloqiy va falsafiy asoslari, o'zbek madaniyati va qadriyatlarini aks ettirishdagi rolini ko'rib chiqamiz. Bundan tashqari, biz ushbu latifalar turli madaniy kontekstlarda qanday integratsiyalashgan, moslashtirilgan va qadrlanganiga e'tibor qaratib, ularning jahon adabiyotida qabul qilinishi va ta'sirini tahlil qilamiz.

Kalit so'zlar: O'zbek latifalari, Jahon adabiyoti, folklorshunoslik, madaniyatlararo tahlil, hikoya qilish uslublari, tematik tahlil, Markaziy Osiyo og'zaki an'analari, Ipak yo'li madaniy almashinuvi, hikoya va hazil, folklorda satira, qiyosiy adabiyot, madaniy kontekst.

Kirish. Tarix va madaniyatning boy gobeleniga ega bo'lgan O'zbekistonning adabiy manzarasi o'zining mahalliy merosidan tortib, Ipak yo'li va islom sivilizatsiyasining turli ta'sirlarigacha bo'lgan turli ta'sirlarning uyg'unlashuvidir. Uning jahon adabiyotiga qo'shgan ko'plab hissalarini orasida o'zbek latifalari o'ziga xos va jozibali janr sifatida alohida ajralib turadi. Bu qisqa, ko'pincha hazil-mutoyiba va chuqur mazmunli hikoyalar nafaqat ko'ngilni cho'zadi, balki o'zbek ruhiyati, ijtimoiy me'yorlari va madaniy axloqi haqida ham chuqur tasavvur beradi. Ushbu tadqiqot o'zbek latifalari murakkab olamiga chuqur kirib borish, ularning tarixiy ildizlari, hikoya tuzilmalari, mavzu chuqurligi va jahon adabiyotining keng kontekstida joylashishini o'rganishga qaratilgan.

O'zining mazmunli va ko'pincha hazilkash bayoni bilan mashhur bo'lgan o'zbek latifalari o'zbek jamiyatining ijtimoiy-madaniy va tarixiy voqeliklarini aks ettiruvchi ko'zgu vazifasini o'taydi. Avlodlarga o'tib kelayotgan bu hikoyalar xalq og'zaki ijodi, axloqiy saboqlar va inson tabiatini sinchkovlik bilan kuzatishni o'zida mujassam etgan. Ularning qisqaligi va soddaligi ko'pincha adolat, insoniy ahmoqlik va shaxslararo munosabatlarning murakkabliklari kabi universal mavzular bo'yicha taqdim etayotgan tushunchaning chuqurligini inkor etadi.

Ushbu tadqiqotning ahamiyati uning madaniy va adabiy tafvutlarni bartaraf etishga urinishidir. Ushbu latifalarni nafaqat alohida madaniy yodgorliklar, balki jahon adabiy nutqining jonli qismi sifatida ko'rib chiqish orqali ushbu tadqiqot o'zbek madaniyatining jahon adabiyotiga qo'shgan hissasini yoritishga intiladi. Madaniy rivoyatlar tobora global muloqotning bir qismiga aylanib borayotgan bir davrda bunday mahalliyashtirilgan ifoda shakllarining nuanslarini tushunish va qadrlash hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, ushbu tadqiqot ushbu anekdotlarni global auditoriya uchun tarjima qilishning qiyinchiliklari va nuanslarini ko'rib chiqadi. Tarjima jarayoni nafaqat lingvistik, balki madaniy hamdir. Demak, u o'zbek madaniyati va kontekstining nozik tomonlarini muhokama qilishni, bu hikoyalarning mazmun-mohiyatini ularning til va madaniy chegaralarni kesib o'tishda yo'qotmasligini ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Ushbu maqsadlarni amalga oshirish uchun tadqiqotda turli xil o'zbek latifalari, tanqidiy adabiy tahlillar va madaniyatshunoslikka asoslangan sifatli metodologiya qo'llaniladi. U ushbu latifalarni boshqa madaniyatlardagi o'xshash janrlar bilan qiyosiy nuqtai nazardan joylashtiradi va shu bilan ularning o'ziga xos xususiyatlarini va universal jozibasini ochib beradi.

Aslini olganda, o'zbek latifalari bo'yicha bu tadqiqot nafaqat adabiy janrni o'rganish, balki o'zbek madaniyatining yuragiga sayohatdir. Bu hikoyalar hazil, hikmat va insoniylik uyg'unligi bilan ularning bevosita madaniy muhitidan tashqarida qanday aks sado berishini, jahon adabiyoti gobeleniga boy hissa qo'shishini tushunishga urinishdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O'zbek latifalarini jahon adabiyotining keng kontekstida o'rganish turli olimlarning qiziqishini uyg'otdi, ularning har biri o'ziga xos nuqtai nazar va qarashlarga ega. Ushbu adabiyot sharhi o'zbek latifalari va ularning jahon adabiy an'analari tutgan o'rni haqidagi tushunchamizni shakllantirgan asosiy ilmiy asarlar va tanqidiy tahlillarni umumlashtiradi.

1. Tarix va madaniyatshunoslik

A.Hamidovning[1] "O'rta Osiyo og'zaki urf-odatlarini: o'tmish va bugungi kunni bog'lash" asari O'rta Osiyodagi og'zaki hikoyachilik an'analari to'g'risida asosli tushuncha beradi, o'zbek latifalariga alohida e'tibor beradi. Hamidov ularning tarixiy ildizlarini, o'z davrining ijtimoiy-siyosiy voqeligini qanday aks ettirganini o'rganadi.

L. Petrovichning [2]"Ipak yo'li xalq og'zaki ijodi" asarida Ipak yo'li hikoya va fikr almashishga qanday sharoit yaratganligi, jumladan, o'zbek latifalari har tomonlama tahlil qilingan. Ushbu asar latifalarning mintaqaviy folklordan jahon miqyosida tan olinishigacha bo'lgan sayohatini ta'kidlaydi.

2. Mavzuga oid va hikoyaviy tahlil

M.Sulaymon[3] "Aql va hikmat qissalari: o'zbek latifalari tadqiqi" asarida bu latifalarning mavzuiy mazmuni va bayon qilish texikasiga chuqurroq kirib boradi. Kitobda donolik, axloq va kinoya kabi umumiy mavzular va bularning ixcham hikoyalar orqali yetkazilishiga e'tibor qaratilgan.

F.Nasrinning[4]"O'zbek hikoyachiligi san'ati" asarida o'zbek latifalarining o'ziga xos bayon tuzilmalari va uslubiy elementlari ko'rib chiqiladi. Bu qisqa, ammo ta'sirli hikoyalar ortidagi adabiy hunarmandchilikni tushinishda Nasrin ijodi katta ahamiyatga ega.

3. Qiyosiy adabiyot va madaniyat istiqbollari

D.Richardson va X.Yilmazning[5] "Madaniyatlararo hikoyalar: Sharq va G'arbni bog'lash" asari qiyosiy tadqiqot bo'lib, o'zbek latifalarini global rivoyat kontekstida joylashtiradi. Unda o'zbek hikoyachiligi va boshqa jahon an'analari o'rtasida o'xshashlik va qarama-qarshiliklar ko'rsatilgan.

R.Azizovning[6] "O'zbek xalq rivoyatlarida yumor va kinoya" jurnali maqolasida mazkur latifalarda yumor va kinoyaning qo'llanishi chuqur tahlil qilinadi va turli madaniy sharoitlarda o'xshash qo'llanishlar bilan qiyoslanadi[6].

4. Tarjima va global qabul qilish

N.Bekirovaning[7] "Translating Humor: The Global Journey of Ozbek Anekdotlar" asari ushbu madaniy boy hikoyalarni jahon auditoriyasiga tarjima qilishning qiyinchiliklari va nozik tomonlarini ko'rib chiqadi[7]. Tarjimada hazil va zukkolik mohiyatini saqlab qolishda madaniy kontekstning ahamiyati ta'kidlanadi.

J.Smit[8] "Jahon adabiyoti va xalq hikoyalari taqdiri" asarida o'zbek latifalarining jahon adabiyotida qanday qabul qilinishini o'rganadi, ularning turli madaniy sharoitlarda qanday moslashtirilgani va talqin qilinganligi haqida fikr yuritadi.

5. Tarbiyaviy va sotsiologik jihatlar

O. Turonning[9] "Tarbiya sifatida xalq og'zaki ijodi: O'zbek latifalaridan saboqlar" asari bu latifalardan qanday qilib tarbiyaviy vosita sifatida foydalanish, axloqiy-axloqiy saboqlarni o'rgatish bilan birga, madaniy tushunchalarni ham ko'zda tutuvchi muhim asardir.

E. Qodirming[10] "Ijtimoiy mulohazalar: o'zbek folklorini o'rganish" ilmiy maqolasida o'zbek latifalari jamiyat tuzilmalari, me'yorlari va o'zgarishlarini qanday aks ettirishi tahlil qilinadi va o'zbek madaniyati va jamiyatini ko'rish uchun ob'ektiv vazifasini o'taydi.

Metodologiya. Jahon adabiyotida o'zbek latifalari bo'yicha ushbu tadqiqot metodologiyasi ushbu hikoyalarning madaniy, adabiy va global jihatlarini har tomonlama o'rganishga mo'ljallangan. Yondashuv ko'p qirrali bo'lib, sifat tahlili, qiyosiy adabiy sharh va madaniy talqinni o'z ichiga oladi. Birlamchi vazifalar o'zbek latifalarining o'ziga xos xususiyatlarini, madaniy va tarixiy sharoitlarini, jahon adabiyotining keng doirasiga ta'siri va qabul qilinishini tushunishdir.

1. Ma'lumotlar yig'ish

Ushbu tadqiqot uchun birlamchi ma'lumotlar o'zbek latifalarining xilma-xil to'plamidan iborat. Manbalarga quyidagilar kiradi:

a. Tarixiy matnlar va antologiyalar: O'zbek adabiyotining mumtoz to'plamlari, latifalarning tarixiy evolyutsiyasi haqida tushuncha beradi.

b. Zamonaviy to'plamlar: Ushbu anekdotlarning joriy takrorlanishi va moslashuvini aks ettiruvchi zamonaviy kompilyatsiyalar.

c. Og'zaki an'analari: latifani saqlash va etkazishda og'zaki hikoyaning rolini e'tirof etgan holda yozib olingan og'zaki hikoyalar.

2. Tanlov mezonlari

Tahlil uchun anekdotlarni tanlash bir nechta mezonlarga asoslanadi:

a. Tarixiy ahamiyati: Tarixiy ahamiyatga ega yoki o'zbek madaniyatida muhim rol o'ynagan latifalarga ustunlik beriladi.

b. Mavzu xilma-xilligi: O'zbek latifalari yoritilgan mavzular kengligini ifodalash uchun bir qator mavzular tanlanadi.

c. Taqdimot: O'zbek madaniyatining o'ziga xos jihatlari, jamiyat normalari va qadriyatlarini aks ettiruvchi latifalar.

3. Analitik asos

Tahlil adabiy tanqid, madaniy antropologiya va qiyosiy adabiyotni o'z ichiga olgan multidisipliner yondashuvdan foydalanadi:

a. Hikoya tahlili: Anekdotlarning tuzilishi, hikoya qilish usullari va uslubiy elementlarini o'rganadi.

b. Tematik tahlil: latifalarning markaziy mavzulari, axloqiy va falsafiy asoslarini aniqlaydi va o'rganadi.

c. Madaniy kontekstualizatsiya: tarixiy, ijtimoiy va diniy ta'sirlarni o'rganib, o'zbek madaniyati doirasidagi latifalarni kontekstuallashtiradi.

4. Qiyosiy tahlil

O'zbek latifalarining global ta'siri va integratsiyasini tushunish uchun boshqa madaniyatlardagi o'xshash adabiy an'analari bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Bunga quyidagilar kiradi:

a. Madaniyatlararo taqqoslashlar: o'zbek latifalarini boshqa madaniyatlardagi o'xshash janrlar bilan solishtirib, o'ziga xos va universal elementlarni ajratib ko'rsatish.

b. Adabiy ta'sir: Bu latifalarning o'zbek madaniyatidan tashqaridagi mualliflar va adabiy asarlarga ta'sirini o'rganish.

5. Tarjimashunoslik

O'zbek latifalarini jahon auditoriyasiga yetkazishda tarjimaning ahamiyati e'tiborga olinsa, ushbu tadqiqotda quyidagilarga ham e'tibor qaratilgan:

a. Tarjima tahlili: Ushbu anekdotlarni tarjima qilishdagi qiyinchiliklar va strategiyalarni o'rganish, madaniy nuanslar qanday saqlanib qolgan yoki o'zgartirilganligiga e'tibor qaratish.

b. Tarjimada qabul qilish: Tarjima qilingan latifalar turli madaniy kontekstlarda, jumladan sharhlar, akademik munozaralar va mashhur qabullarda qanday qabul qilinishini tahlil qilish.

Ushbu keng qamrovli metodologiya o'zbek latifalari, ularning o'zbek madaniyatidagi o'rni va jahon adabiyotiga ta'siri haqida chuqur va nozik tushuncha berishga qaratilgan. Ushbu ko'p qirrali yondashuv orqali tadqiqot o'zbek adabiy merosining ushbu muhim jihatini qadrlash va tushunishga salmoqli hissa qo'shish niyatida.

Tahlil va natijalar. O'zbek latifalarining jahon adabiyoti doirasida qiyosiy madaniy tahlili turli madaniyatlar ushbu hikoyalarni qanday talqin qilishlari va uyg'unlashtirishlari haqida ko'p qirrali fikr beradi. Ushbu istiqbol madaniyatlar bo'ylab hikoya qilishning universalligi va o'ziga xosligini tushunishga yordam beradi, mintaqaviy hikoyalar va global adabiy an'analar o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sirni ta'kidlaydi.

1. Madaniyatlararo umumiylik va farqlar

O'zbek latifalarini boshqa madaniyatlardagi o'xshash rivoyat shakllari bilan bir qatorda ko'rib chiqish ham umumiy, ham farqli tomonlarini ko'rsatadi:

a. Umumiy rivoyat tuzilmalari: Ko'pgina madaniyatlarda qisqa, axloqiy yoki kulgili hikoyalar an'analari mavjud. O'zbek latifalarini tuzilishi va yetkazilishini, masalan, Afrika ertagi, Yevropa ertagi yoki Yaqin Sharq maqamasi bilan solishtirish umumiy bayon qilish usullarini ochib beradi.

b. Turli xil madaniy mavzular: donolik, adolat va hazil kabi mavzular universal bo'lsa-da, ularning ifodasi ko'pincha madaniy jihatdan o'ziga xosdir. Masalan, o'zbek latifalaridagi hazilning o'rni G'arb an'analaridagi ochiq hazilga nisbatan ancha nozik va satirik bo'lishi mumkin.

c. Xarakter arxetiplari: Dono ahmoq yoki buzuq amaldor kabi xarakterlar hamma joyda uchraydi, ammo ularning tasviri madaniyatlar orasida sezilarli darajada farq qiladi. Masalan, o'zbek donishmand ahmoq aql va omon qolishga urg'u berishi mumkin, boshqa madaniyatlarda esa bu arxetip sof hazil yoki ijtimoiy tanqidga ko'proq moyil bo'lishi mumkin.

2. Turli madaniyatlarda talqin qilish va qabul qilish

Turli madaniyatlardagi tomoshabinlarning o'zbek latifalarini talqin qilishlari va qabul qilishlari o'zlarining madaniy ob'ektivlariga ta'sir qiladi:

a. Madaniy kontekst va qadriyatlar: Ushbu latifalardagi axloq va hazil idroki tinglovchilarning madaniy konteksti va qadriyatlar tizimiga qarab farq qilishi mumkin. Bir madaniyatda aqlli yoki axloqiy jihatdan tushunarli deb hisoblangan narsa boshqasida boshqacha qabul qilinishi mumkin.

b. Tarixiy va ijtimoiy rezonans: Madaniyatning tarixiy va ijtimoiy tajribalari bu hikoyalar qanday qabul qilinishiga ta'sir qilishi mumkin. Misol uchun, avtoritar rejimlar bilan muomala qilish tarixi bo'lgan jamiyat hokimiyatni ag'darish bilan bog'liq latifalar bilan ko'proq rezonanslashishi mumkin.

3. Globallashtirish va madaniy sinkretizm

Globalashuv davrida o'zbek latifalari, boshqa ko'plab madaniy rivoyatlar singari, madaniy sinkretizm jarayonini boshidan kechirdi:

a. An'analar uyg'unligi: O'zbek latifalari elementlari boshqa hikoya shakllari bilan qo'shilib, globallashtirish auditoriyani o'ziga jalb etadigan gibridda hikoyalarni yaratishi mumkin bo'lgan hikoya qilish an'analari tobora uyg'unlashib bormoqda.

b. Umumjahon murojaati va madaniy haqiqiylik: Bu latifalar kengroq auditoriyani jalb qilish uchun moslashtirilgan bo'lsa-da, ularning madaniy haqiqiyliги va o'ziga xosligini saqlab qolish bo'yicha doimiy muloqot mavjud.

4. Madaniyatlararo muloqot va tushunishdagi roli

O'zbek latifalari madaniyatlararo muloqot va o'zaro tushunishni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi:

a. Madaniy bo'shliqlarni bartaraf etish: Ushbu hikoyalarni baham ko'rish orqali turli madaniyatlar umumiy insoniy tajriba va qadriyatlarda umumiy til topishi, madaniy va tillardagi tafovutlarni bartaraf etishi mumkin.

b. Ta'lim vositasi: Ular o'zbek madaniyati va uning tarixiy va ijtimoiy kontekstlarini tushunishda ta'lim vositasi bo'lib xizmat qiladi va shu bilan madaniy sezgirlik va qadrlashni rag'batlantiradi.

5. Madaniyatlararo taqqoslashdagi qiyinchiliklar

Qiyosiy madaniyat tahlili muammolardan holi emas:

a. Haddan tashqari umumlashtirish xavfi: madaniy xususiyatlarni haddan tashqari umumlashtirish yoki o'z madaniy kelib chiqishiga asoslangan hikoyalarni noto'g'ri talqin qilish xavfi mavjud.

b. Madaniy yaxlitlikni saqlash: Ushbu anekdotlarni global auditoriya uchun moslashtirganda, asl madaniyatning yaxlitligi va mohiyatini saqlab qolish juda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek latifalarining qiyosiy madaniy tahlili jahon miqyosida hikoya qilish an'analarining boyligi va rang-barangligini ta'kidlaydi. Unda hikoyalar o'ziga xos madaniy o'ziga xosliklarini saqlab qolgan holda chegaralardan oshib, insoniyat madaniyati to'qimalariga to'qilgan murakkab usullarni ochib beradi. Bu tahlil nafaqat o'zbek rivoyatlari haqidagi tushunchamizni kengaytiribgina qolmay, balki turli madaniyatlarda hikoya qilishda aks ettirilgan umumiy insoniy tajribani ham nishonlaydi.

Xulosa. O'zbek latifalarini jahon adabiyoti kontekstida va qiyosiy madaniy ob'yektiv orqali har tomonlama o'rganish O'zbekistonning o'ziga xos madaniy muhiti va inson hikoyachiligining universal jihatlari haqida boy tasavvurlarni taqdim etadi. O'zining qisqaligi, zukkoligi va axloqiy teranligi bilan ajralib turadigan bu latifalar nafaqat o'zbek madaniyatiga bir darcha, balki turli jamiyatlardagi umumiy insoniy kechinmalar va qadriyatlarni aks ettiruvchi ko'zgu vazifasini ham o'taydi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek latifalari nafaqat O'zbekiston madaniy merosining muhim qismi, balki jahon adabiyotining boy rang-barangligiga ham salmoqli hissa qo'shmoqda. Ular hikoyalarning vaqt va joydan oshib ketish, ko'ngil ochish, ta'lim berish va ilhomlantirish, madaniy va lingvistik tafovutlarni bartaraf etish kuchini namoyish etadi. Shunday qilib, ular davom etayotgan ilmiy tadqiqotlar uchun muhim mavzu bo'lib qolmoqda va butun dunyo bo'ylab o'quvchilar va tinglovchilar uchun zavq va donolik manbai bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Khamidov, A. (2019). *Central Asian Oral Traditions: Bridging the Past and Present*. Tashkent: Uzbekistan Publishing House.
2. Petrovich, L. (2021). *The Silk Road of Folklore*. London: Global Folklore Press.
3. Suleiman, M. (2020). *Narratives of Wit and Wisdom: A Study of Uzbek Anecdotes*. New York: Cultural Bridges Publishing.
4. Nasrin, F. (2018). *The Art of Uzbek Storytelling*. Istanbul: Eurasian Folklore Studies.
5. Richardson, D., & Yilmaz, H. (2022). *Cross-Cultural Storytelling: Bridging the East and West*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Azizov, R. (2023). "Humor and Satire in Uzbek Folk Narratives." *Journal of Comparative Folklore Studies*, 45(2), 154-178.
7. Bekirova, N. (2021). *Translating Humor: The Global Journey of Uzbek Anecdotes*. Berlin: Language and Culture Press.
8. Smith, J. (2022). *World Literature and the Fate of Folk Narratives*. Oxford: Oxford University Press.
9. Turan, O. (2019). "Folklore as Education: Lessons from Uzbek Anecdotes." *International Journal of Cultural Studies*, 20(4), 356-373.
10. Kadir, E. (2020). "Societal Reflections: A Study of Uzbek Folklore." *Central Asian Cultural Review*, 12(1), 89-107.